

OPAS

HIKEÄ, HYÖTYLIIKUNTA JA HYVÄÄ MIELTÄ

– perinneympäristöt kuntoon talkoilla

PELASTETAAN PERINNEYMPÄRISTÖT TALKOILLA

Tämä opas on tarkoitettu kaikille niille, jotka ovat kiinnostuneet siitä, miten katoamassa olevia perinneympäristöjä voi kunnostaa yhteistoiminnalla. Opas on laadittu osana WWF Suomen ja Suomen Kulttuurirahaston yhteistyöhanketta perinneympäristöjen suojelemiseksi.

Oppaan ote on käytännönläheinen. Siinä kuvataan erilaisia perinneympäristöjä ja esitellään niiden hoitokeinoja. Lisäksi oppaassa neuvotaan kädestä pitäen, miten talkooleiri järjestetään aina leirikaluston hankkimisesta kenttäkeittiön pystyttämiseen, leirin ohjelman suunnitteluun ja organisointiin sekä leirin jälkihoitoon. Talkoot ovat tärkeitä paitsi katoamassa olevien perinneympäristöjen pelastamiseksi, myös mukava tapa olla yhdessä muiden ihmisten kanssa.

WWF Suomi

WWF on maailmanlaajuinen ympäristöjärjestö, jonka tavoitteena on pysäyttää luonnon köyhtyminen ja rakentaa tulevaisuus, jossa ihmis-kunta ja luonto elävät sopuinnassa. Vuonna 1972 perustettu WWF Suomi toimii itsenäisesti osana kansainvälistä WWF-verkostoa. Sen toimintamuotoja ovat muun muassa kenttäprojektit, poliittiseen ja muuhun päätöksentekoon vaikuttaminen sekä yleinen ympäristövalistus. Perinneympäristöjen hoitoa ja kunnostusta WWF Suomi edistää muun muassa järjestämällä joka kesä useita talkooleirejä.

Suomen Kulttuurirahasto

Suomen Kulttuurirahasto on yksityinen säätiö, joka perustettiin vuonna 1939 kouluisten toteuttamasta kansalaiskeräyksestä ja lahjoituksista saaduilla varoilla. Kulttuurirahasto tukee maamme kulttuurielämää myöntämällä apurahoja tieteen, taiteen ja kulttuurielämän eri aloilla toimiville henkilöille ja yhteisöille. Apurahojen ohella Kulttuurirahastolla on myös omaa kulttuuri-toimintaa. Se on viime vuosina käynnistänyt useita laajoja hankkeita, joilla pyritään vaikuttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuurielämään. Ne toteutetaan usein yhteistyössä yleishyödyllisten yhteisöjen tai julkishallinnon kanssa.

UNOHTUMATON VIIKKO JUSSARÖSSÄ

Olen käynyt useilla WWF:n talkooleireillä, mutta ehkä kaikkein mieleenpainuvimmat muistot minulle on jäänyt Jussarön leiriltä kesällä 2009. Se kesä oli lämmin ja erityisen lämmintä oli tuona talkooleiriviikkona Jussarön saarella Tammisaaren saariston kansallispuistossa. En tiennyt sellaista maailmaa olevan olemassakaan. Saari on todella kaunis suurine saarnineen, metsämansikkaketoineen ja merenrantakallioineen. Paikalla oli edelleen vanha torppa muistuttamassa ajasta, jolloin saarella harjoitettiin pieni-muotoista maanviljelyä ja hoidettiin karjaa.

Tuntui mahtavalta saada tehdä arvokasta luonnonsuojelutyötä samanhenkisten ihmisten kanssa. Päivät koostuivat muun muassa niittämisestä, heinän nostamisesta seipäille, kuusikon raivaamisesta, risujen polttamisesta ja uuden karjaaidan rakentamisesta. Joka ilta lämmitimme rantakalliolle rakennetun telttasaunan, jonka veroisissa löylyissä en ole koskaan ollut. Kävimme vähän väliä pulahtamassa lämpimässä Itämeressä. Pojat laittoivat monesti verkot vesille, joten iltaisin söimme savustettua kalaa, useimmiten kampelaa.

Sen viikon aikana tuntui kuin aika olisi pysähtynyt ja olisimme oikeasti eläneet 1900-luvun alkupuolella. Teimme töitä kahdeksasta viiteen ja kun ruokakello kumahti, heitin heinähangon olalle ja ruohonkorsi suupielessä suuntasin kohti ruokateltoa. Iltaisin vietimme rentoa aikaa yhdessä, eikä kenelläkään ollut kiire. Mikään ei muistuttanut nyky-yhteiskunnasta. Ihmiset eivät puhuneet kännyköihin, juoksevaa vettä ei ollut, eikä myöskään sähköä. Koko viikon aikana en katsonut itseäni peilistä kertaakaan. Yksinkertaista ja unohtumatonta elämää. Leiriltä palattuani isäni totesi, että näytätpä sinä onnelliselta. Ja niin minä olinkin.

Reita Waara

PERINNEMAISEMIEN KULTA-AIKA

Perinteinen maatalous oli laajimmillaan 1800-luvulla. Silloin valtaosa Etelä- ja Keski-Suomesta oli tavalla tai toisella hyötykäytössä, ennen kaikkea karjatalouden piirissä.

Toisin kuin nykyään, peltoja oli maatalousmaasta vain pieni osa. Metsälaitumia, kaskimetsiä ja niittyjä sen sijaan oli hyvin runsaasti. Jopa puolet Etelä- ja Keski-Suomen metsistä oli metsälaitumina, ja runsaimmin kasketuilla alueilla jopa kolme neljäsosaa metsämaasta oli kaskikierrossa. Kasketut alueet ehtyivät yleensä muutamassa vuodessa viljelykäyttöön sopimattomiksi, minkä jälkeen niistä tuli usein niitty- ja laidunmaita, kunnes ne myöhemmin kaskettiin uudestaan.

Karjan talvirehuna käytettiin pääasiassa luonnonniityiltä kerättyä heinää ja lehdeksiä. Näin ollen erilaisia niittyjä tarvittiin rehun tuottamiseen paljon. Niittyjä olikin enimmillään 1800-luvun lopulla noin kaksinkertainen määrä silloiseen peltoalaan verrattuna. Karjan lanta oli peltojen pääasiallinen lannoite, ja pellon lannoittamiseen tarvittiin vähintään kaksinkertainen ala laidunniittyjä. Lisäksi niittyheinää kerättiin karjan talvirehukseksi paljon myös luonnonniityiltä rannoilta ja soilta, joita voitiin hoitaa myös esimerkiksi tulvittamalla.

Suomen perinnemaisemat kartoitettiin 1990-luvulla

Valtakunnallisessa perinnemaisemakartoituksessa 1990-luvulla löydettiin hieman alle 4 000 luonnon monimuotoisuuden kannalta arvokkaaksi arvioitua perinneympäristökohdetta, pinta-alaltaan yhteensä vain noin 19 000 hehtaaria. Noin sata vuotta aikaisemmin, 1880-luvulla, arvioitiin pelkästään niittyjä olleen Suomessa noin 1,6 miljoonaa hehtaaria. Metsälaitumia oli vielä 1960-luvun puolivälissäkin noin 1,4 miljoonaa hehtaaria.

Eniten perinneympäristöjä on jäljellä Etelä-Suomessa, erityisesti Lounais-Suomessa. Lounaisaariosta löytyvät mm. Suomen ainoat lehdesniityt, harvat nummet ja tammihaat. Perämeren rannoilla on vielä laajoja rantaniittyjä, ja Pohjois-Pohjanmaalla ja Lapissa suo- ja tulvaniittyjä. Keski-Suomessa perinneympäristöjä on jäljellä kaikkien vähiten.

Hoidon puute ja rehevöityminen uhkana

Tyypillistä perinneympäristöille on, että ne vaativat säilyäkseen säännöllistä ja jatkuvaa hoitoa. Perinteisistä menetelmistä luopuminen viimeistään 1900-luvun puolivälistä alkaen johti valtaosalla perinneympäristöistä hoidon lop-

pumiseen ja umpeenkasvuun. Alueiden lajisto alkoi köyhtyä ja usein koko luontotyyppi hävisi vähitellen paikalta kokonaan. Perinneympäristöjen määrä romahti alle prosenttiin huippuaikojen pinta-alasta sadassa vuodessa. Tällä hetkellä useimmat perinneympäristötyypit ja iso osa niiden lajeista on uhanalaisia.

Pinta-alan romahdusmaisen vähenemisen ohella uhkana on myös perinneympäristöjen laadun heikkeneminen. Valtakunnallisessa perinnemaisemakartoituksessa löydetystä arvokkaista perinneympäristökohteista vain noin puolet oli asianmukaisessa hoidossa.

Hoidon puutteen lisäksi rehevöityminen on vakava uhka perinneympäristöjen lajistolle. Samalla kun maisema pysyi perinteisen niittämisen ja laiduntamisen myötä avoimena ja valoosana, maaperästä poistui myös ravinteita. Tämä johti osaltaan kasvi- ja hyönteislajiston monipuolistumiseen.

Rehevöitymisen myötä muutamat yleiset lajit ottavat vallan ja perinneympäristön monipuolinen eliölajisto köyhtyy. Rehevöityminen johtuu mm. lannoituksesta ja kotieläimille annettavasta lisärehusta.

Uhanalaisia lajeja ja luontotyyppejä

Lajien uhanalaisuutta on Suomessa arvioitu 1980-luvulta alkaen julkaistuissa ns. punaisissa kirjoissa, joista tuorein on vuodelta 2010. Sen mukaan perinneympäristöjen umpeenkasvu on toiseksi tärkein syy lajien uhanalaisuuteen Suomessa. Noin neljäsosalla Suomen uhanalaista lajeista perinneympäristöjen ja muiden avoimien alueiden umpeenkasvu on ensisijainen uhanalaisuuden syy, ja yli viidennekselle punaisen listan lajeista perinneympäristöt ovat lajin ensisijainen elinympäristö. Suomen luonnonvaraisten lajien suojelun kannalta perinneympäristöjen hoito onkin äärimmäisen tärkeää.

Luontotyyppien uhanalaisuutta Suomessa arvioitiin ensimmäisen kerran vuonna 2008. Arvioinnissa perinneympäristöt jaettiin kahteentoista ryhmään (ks. taulukko), joista kaikki arvioitiin äärimmäisen tai erittäin uhanalaisiksi. Tämä tarkoittaa, että niihin kohdistuu joko ”äärimmäisen suuri välitön uhka” tai vastaavasti ”erittäin suuri uhka lähitulevaisuudessa” hävitä tarkastelualueelta kokonaan.

Taulukko. Perinneympäristötyyppien uhanalaisuus Suomessa. Pohjois-Suomella tarkoitetaan pohjoisboreaalista kasvillisuusvyöhykettä eli karkeasti Rovaniemi-Kuusamo-linjan pohjoispuolista aluetta, ja Etelä-Suomella muuta osaa maasta. Lähde: Raunio ym. 2008.

	Etelä-Suomi	Pohjois-Suomi	Koko maa
Nummet	Äärimmäisen uhanalainen	–	Äärimmäisen uhanalainen
Kalliokedot	Erittäin uhanalainen	–	Erittäin uhanalainen
Kedot	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen
Tuoreet niityt	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen
Kosteat niityt	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen
Järven- ja joenrantaniityt	Erittäin uhanalainen	Erittäin uhanalainen	Erittäin uhanalainen
Merenrantaniityt	Äärimmäisen uhanalainen	–	Äärimmäisen uhanalainen
Tulvaniityt	Erittäin uhanalainen	Erittäin uhanalainen	Erittäin uhanalainen
Suoniityt	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen
Lehtoniityt	Äärimmäisen uhanalainen	–	Äärimmäisen uhanalainen
Hakamaat	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen
Metsälaitumet	Erittäin uhanalainen	Äärimmäisen uhanalainen	Erittäin uhanalainen

WWF aloitti talkooleiritoiminnan jo 1970-luvulla

Perinneympäristöjen ja niiden uhanalaisen lajiston suojeleminen on keskeinen ja perinteinen osa WWF:n toimintaa Suomessa. WWF toi luonnonsuojelua edistävän talkooleiritoiminnan Suomeen. Idea talkooleireistä saatiin Pohjois-Amerikasta ja ensimmäisen talkooleiri järjestettiin vuonna 1977 Linnansaaren kansallispuistossa Saimaalla. Siitä alkanut perinne jatkuu katkeamattomana: vuodesta 1978 lähtien on joka kesä on järjestetty vähintään 5-6 leiriä eri puolilla maata. Lisäksi WWF on järjestänyt muutamia talkooleirejä myös naapurimaissa. Yhteensä WWF on järjestänyt vuosina 1977–2011 182 pidempää ja 100 lyhyempää leiriä, joille on osallistunut 2 900 leiriläistä ja lisäksi leirihenkilökuntaa. Kaikkiaan leirityöpäiviä on kertynyt 20 300, joten WWF:n talkooleirien työsuoritteeksi saadaan 94 henkilötyövuotta. Lisäksi talkooleirejä ovat järjestäneet mm. Suomen luonnonsuojeluliitto ja sen paikallisyhdistykset sekä Pidä Lappi siistinä ry.

WWF ja Suomen Kulttuurirahasto yhteistyössä perinneympäristöjen puolesta

Perinneympäristöjen hoidossa yhdistyvät usein saumattomasti luonnon ja kulttuuriarvojen suojeleminen. Perinneympäristöjen häviämisen myötä menetetään myös arvokasta kulttuuriperintöä ja historiallisia rakennuksia sekä rakenteita. Usein talkooleirien työnä onkin paitsi luonnonhoitotöitä kuten raivausta ja niittoa, myös rakennusten ja rakenteiden kunnostusta. WWF ja Suomen Kulttuurirahasto aloittivat vuonna 2010 kolmevuotisen yhteistyöhankkeen, joka on mahdollistanut WWF:n talkooleirien määrän lisäämisen entisestään. Myös tämä opas on tuotettu osana hanketta.

Perinneympäristöjen arvoista sekä niiden tunnistamisesta ja hoidosta on julkaistu runsaasti tietoa. Käyttökelpoisimpia lähteitä on listattu sivulla 31. Tämän oppaan tavoitteena ei olekaan antaa mainituista lähteistä jokaisen saatavilla olevaa kattavaa tietoa perinneympäristötyypeistä ja niiden lajistosta, vaan innostaa uusia toimijoita mukaan oman alueensa perinneympäristöjen tunnistamiseen ja hoitoon. Tarjoamme myös käyttöön WWF:n 35 vuoden ja yli 280 leirin kokemuksen perusteella käytännössä hiotun, toimivan talkooleirikonseptin.

Toivomme, että tämä opas innostaa ja auttaa uusia toimijoita mukaan perinneympäristöjen ja niiden kulttuuriperinnön suojelemaan.

PERINNEYMPÄRISTÖJEN KIRJO ON VALTAVA

Perinneympäristöihin kuuluu maisemaltaan ja lajistoltaan hyvin erilaisia elinympäristöjä, jotka voidaan jakaa kasvillisuuden, maiseman ja perinteisen käytön mukaan avoimiin ja puustoiisiin.

Seuraavassa tutustutaan Suomen perinneympäristöihin, niiden hoitoon ja erityispiirteisiin, jotka helpottavat alueen tunnistusta ja hoidon suunnittelua. Hoitoa suunniteltaessa on tärkeää tutustua myös alueen historiaan, sillä joskus perinneympäristön tunnusmerkit, kuten tietyt kasvilajit, ovat jo kadonneet alueelta. Alueen hoito voidaan tällöin toteuttaa historiatietoihin perustuen.

Avoimet ja valoisat niityt

Avoimia perinneympäristöjä ovat erilaiset niityt ja nummet. Ne ovat syntyneet metsän raivauksen ja kaskeamisen tuloksena. Perinneympäristö voi olla myös luontaisesti avoin joenrannan tulvaniitty tai vetinen suoniitty. Niityt jaetaan kivennäismaaniittyihin, rantaniittyihin, tulvaniittyihin ja suoniittyihin. Kivennäismaanniityt voidaan edelleen jakaa tuoreisiin, kuiviin ja kosteisiin niittyihin.

Niittyjä on käytetty luonnonheinän kasvatukseen kotieläimille sekä vaihtelevasti myös laidunmaana. Niittyjen kasvi- ja eläinlajisto vaihtelee, mutta yleisesti ottaen lajisto on hyvin runsasta. Niityillä on näyttävien putkilokasvien lisäksi myös runsas sammal- ja sienilajisto. Monet hyönteiset, kuten päiväperhoset ja pistiäiset, viihtyvät valoisilla ja lämpimillä niityillä, joilta ne löytävät ravintokasveja, suojaa ja lisääntymispaikkoja. Avointen perinneympäristöjen lintulajistoa ovat muun muassa ruisrääkkä, kottarainen ja niittykirvinen.

Niittäminen ja laidunnus ovat niittyjen perinteisiä hoitomuotoja, joista monet kasvi- ja eläinlajit riippuvaisia. Hoitotoimilla pidetään lajien välisessä kilpailussa vahvat ja elintilaa nopeasti valtaavat lajit kurissa. Samalla ravinteiden määrä maaperässä pysyy riittävän alhaisena, kun ravinteita poistuu niitetyn heinän ja laidunnuksen kautta. Kasvillisuus säilyy tällöin matalana ja lajistoltaan monipuolisena.

Niittyjä ei pidä sekoittaa hylättyyn tai kesannolla olevaan peltoon. Vanha pelto on kasvilajistoltaan huomattavasti niittyä yksipuolisempi. Niittyjen maata ei muokata eikä lannoiteta lainkaan. Pellon muuttaminen niityksi on pitkä prosessi ja edellyttää pitkään jatkuvaa hoitoa. Prosessin pituutta lisäävät pellolla käytetyt tehollannoitteet, joiden poistuminen maaperästä kestää jopa vuosikymmeniä.

Tuoreet ja kosteat niityt

© MATTI VALTA

Tuoreet niityt ovat yleisimpiä ja lajirikkaampia niittyjä. Tuoreita niittyjä esiintyy koko maassa, mutta nykyään niittyjen pinta-ala on vain murtoosa 1900-luvun alun määrästä. Niitä on jäljellä arviolta 3000–3500 hehtaaria, josta viidesosa Varsinais-Suomessa. Tuoreet niityt voidaan jakaa pienruohoniittyihin, suurruohoniittyihin ja heinäniittyihin.

Hoidettu tuore niitty on yleensä pienruohovaltainen, sillä hoidon tu-

loksena pienruohot pärjäävät kilpailussa suuremmille lajeille. Kasvilajit ovat matalia ja pienelläkin alalla voi olla suuri määrä lajeja. Pienruohoniityillä tavattavia kasveja ovat päivänkakkara, kissankello, nurmitatar ja metsäapila. Suurruohoniittyjen lajisto on köyhempiä. Suurruohoniittyjä tavataan usein savimailla ja valtalajeina ovat yleensä metsäkurjenpolvi ja poimulehdet.

Heinäniityt ovat tuoreista niityistä lajistollisesti vaatimattomimpia. Ne ovat usein syntyneet käytön loppumisen seurauksena. Useimmiten kyseessä on entinen umpeenkasvanut pienruohoniitty tai entinen pelto. Heinäniityn lajistoa ovat muun muassa nurmirölli, nurmilauha ja niittynurmikka.

Kosteita niittyjä tavataan painanteisilla ja vetä huonosti läpäisevillä mailla. Kosteita ruoho- ja heinäniittyjä löytyy pienialaisesti ympäri maan, mutta nykyään ne ovat useimmiten yhteydessä rantaniittyihin. Tyypillistä kostean niityn kasvilajistoa ovat mesiangervo ja niitylauha.

© NIKA POTINKARA

Seljakämmekä (*Dactylorhiza sambucina*) on silmälläpidettäväksi luokiteltu laji, jonka uhkana on niittyjen umpeenkasvu.

Kedot ja kalliokedot

Kedot ovat hyvin vettä läpäisevien maiden kuivia niittyjä. Ketoja arvioidaan olevan jäljellä vain noin 800 hehtaaria; maantieteellisesti kedot painottuvat Etelä-Suomeen. Lajistoltaan rikkaimmat kedot löytyvät lounaisraaristosta ja rannikolta. Tyypillistä ketojen kasvilajistoa ovat lampaannata, ketoneilikka, kissankäpälä, mäkitervakko ja kangasajuruoho. Uhanalaista ketolajistoa ovat mm. ketonoidanlukko, suikeanoi-

danlukko ja pohjannoidanlukko. Kasvien lisäksi kedoilla elää paljon ketokasveja riippuvaisia hyönteisiä, kuten isokultasiipi ja ajuruohopussikoi.

Kallioketoja on inventoitu vähän, mutta niitä arvioidaan olevan ainakin 330–390 hehtaaria. Kalliokedot ovat kallioisten alueiden ketoja, joita voi olla

joskus vaikea erottaa kalliokasvillisuudesta. Kallioketoja ei kivikkoisuuden vuoksi ole välttämättä niitetty, mutta niitä on käytetty etenkin lampaiden laidunalueina. Kalliokedot vuorottelevat usein pieninä laikkuina muiden perinneympäristöjen kanssa. Kallioketojen kasvillisuuteen vaikuttaa hoidon lisäksi kallioperän kiviaines. Kallioketojen lajistoa ovat mm. pölkkyruoho, mäkilemmikki, pelto-orvokki ja kevättädyke.

Ketonoidanlukko (*Botrychium lunaria*) on pieni, vaikeasti havaittava saniaiskasvi. Se silmälläpidettävä laji, joka viihtyy kylien ja laidunmaiden kedoilla.

Rantaniityt

Rantaniittyjä esiintyy hienojakoisilla, laakeilla meren, järvien ja jokien rannoilla. Luontaisia niittyjä on usein laajennettu ihmisen toimesta raivamalla ja tulvittamalla. Rannan kaltevuudesta riippuen niittyjen laajuus ja rantaniityille tyypillinen kasvillisuuden vyöhykkeisyys vaihtelee.

Rantakasvillisuus vaihtuu vyöhykkeittäin rantaviivan vesikasveista, kuten luikista, vihvilöistä ja kortteista, heinä- ja sarakasvillisuuteen. Ranta-

niityt vaihettuvat usein kosteisiin niittyihin sekä metsälaitumiin ja hakamaihin.

Matalien järvien rantaniityt voivat olla hyvinkin laajoja. Jokien varsilla niityt ovat usein kapeita kaistaleita. Järvien rantaniityt ovat lajistoltaan usein monimuotoisempia kuin jokivarsien niityt. Rantaniityille tyypillistä lajistoa ovat erilaiset sarat, kastikat, heinät, kortteet ja ruohot. Heinämäisen kasvillisuuden seasta työntyy esiin näyttävämpiä lajeja, kuten raate, rantakukka ja kurjenjalka.

Osa joenrantaniityistä on joen varrelle luontaisesti syntyneitä tulvaniittyjä, joille tulva tuo mukanaan maannosta. Tulvaniityt ovat kärsineet erityisesti jokien säännöstelystä ja ne ovat nykyään harvinaisia.

Merenrantaniityt ovat muiden rantaniittyjen tavoin vyöhykkeisiä. Maankohoamisen vuoksi merenrantaniittyjen vyöhykkeet ovat jatkuvassa muutostilassa. Myös meriveden suolaisuus tuo kasvilajistoon omat erityispiirteensä. Suolasara, punanata ja merikaisla ovat kasveja, jotka viihtyvät etenkin eteläisillä, suolaisimmilla merenrannoilla. Perämeren merenrantaniityillä kasvillisuus on hyvin samankaltaista kuin sisävesien rantaniityillä.

Paimion Askala on erityisen monipuolinen ja arvokas perinneympäristökohde, jonka niittyjä ja ketoja on jo pitkään hoidettu vapaaehtoisvoimin.

Suoniityt

Suoniityt ovat avosoiden luonnonniittyjä tai tulvittamalla luotuja kasteluniittyjä. Suoniittyjen niittäminen ja tulvittaminen on ollut yleistä etenkin Lapis- sa, Koillismaalla ja Pohjanmaalla. Heinien, ruohojen ja sarojen määrä lisääntyi hoidetuilla soilla. Suoniittyjen lajistoa ovat mm. vilukko, siniyökönlehti, punakämmekä ja mähkä.

Nummet

Nummet eivät ole niittyjä vaan avoimia varpukankaita. Nummille onkin tunnusomaista varpuvaltaisuus. Puuttomaksi raivattuja tai poltettuja nummia tavataan lähinnä saaristossa ja rannikkoseudulla. Karujen olosuhteiden ja laidunnuksen johdosta nummet ovat lähes puuttomia, mutta nykyään monia nummialueita uhkaa etenkin katajan levittäytyminen. Kataja kuuluu nummien lajistoon, mutta

hoitamattomalla nummella sen määrä kasvaa liiaksi. Nummien kasvial- jistoa ovat kanerva, variksenmarja, merivihvilä, metsälauha, ketonoidan- lukko ja kissankäpäle.

NIITTYJEN HOITO – UMPEEN KASVANEESTA RYTEIKÖSTÄ TAKAISIN KUKKALOISTOON

Hoitamattomat niityt kasvavat nopeasti umpeen ja niiden lajisto köyhtyy. Kun hoito aloitetaan uudestaan, umpeen kasvanut niitty täytyy ensin raivata.

© TAPIO HEIKKILÄ

KUNNOSTUSRAIVAUS tehdään puiden ja pensaiden koosta ja määrästä riippuen oksasak- silla, vesurilla, raivaussahalla tai moottorisahalla. Raivauskohteissa on otettava huomioon alueen erityispiirteet, mutta niittyä ennallistettaessa lii- an voimakkaasta raivauksesta ei yleensä ole pel- koa. Etenkin joenrantaniittyjen rantatörmillä on kuitenkin tärkeää varoa poistamasta liikaa maata

sitovaa puu- ja pensaskasvillisuutta. Myös raivattava puusto vaikuttaa mene- telmiin, sillä esimerkiksi voimakkaasti kannosta vesovat puulajit kannattaa kaulata muutama vuosi ennen kaatoa. Raivaus on kertaluontoinen toimenpi- de, jonka jälkeen tarvitaan vuosittaista hoitoa.

NIITTO voidaan tehdä koneellisesti tai perinteisesti viikatteella. Niiton jälkeen kasvillisuus on matalaa ja tasakorkuista. Matalakasvuiset lajit hyötyvät niitosta erityisen paljon, sillä niitto ei valikoi poistettavaa kasvillisuutta toisin kuin lai- dunnus. Sopiva niittoajankohta on heinä-elokuulla, kun suurin osa niittykas- vien siemenistä on ehtinyt kypsyä. Hoidetulle niitylle riittää yleensä yksi niitto kesässä. Hoidon alkuvaiheessa niittoja voidaan tehdä useampaankin kertaan kesän aikana. Niitoksen annetaan kuivahtaa paikallaan muutama päivä, jonka jälkeen se korjataan pois. Niitylle jätettynä se tukahduttaa pienikokoisia kas- veja ja hajoaa nopeasti ravinteiksi maahan rehevöittäen niittyä tarpeettomasti.

© NIKA FOTINKARA

© KRISTINA TOLVANEN / WWF

LAIDUNNUKSESSA olevan alueen kasvillisuus ei ole yhtä järjestelmällistä hoidettua kuin niitettävän alueen. Laiduneläiminä käytetään nautoja, lampaita ja hevosia. Eri laiduneläimillä on erilaisia makumieltymyksiä kasvilajien suhteen. Kasvupaikkakin voi vaikuttaa laiduntavien eläinten ruuan valintaan, sillä valoisan paikan kasvit sisältävät enemmän sokeria ja ovat maittavampia. Parhaassa tapauksessa laidunnukseen on käytettävissä erilaisia laiduneläimiä, jotka kukin syövät hieman eri kasvillisuutta. Tällaisilla sekalaitumilla laidunalue kuluu tasaisemmin.

Perinteisen maatalouden aikaan niitto ja laidunnus monesti yhdistettiin niin, että heinänteon jälkeen eläimet pääsivät laiduntamaan niityille. Tämä on edelleen paras vaihtoehto etenkin rehevillä niityillä. Niittämällä saadaan aikaiseksi parhaat mahdolliset elinolosuhteet ja laiduntavat eläimet tekevät maahan paljaita laikkuja, joissa kasvit pääsevät hyvin itämään.

KULOTTAMINEN on yksi niittyjen hoitomuoto. Keväinen kulotus vapauttaa ravinteita ja lisää kasvien kasvua. Niityn polttaminen on hyödyllistä etenkin silloin, kun maanpohjalle on jäänyt runsaasti edellisvuotista kuollutta kasvillisuutta. Kulottamista on käytetty myös nummien hoidossa, kun nummia valtaavasta katajasta on haluttu päästä eroon.

VARJOISAT JA VAIHTELEVAT METSÄLAITUMET, HAKAMAAT JA LEHTONIITYT

Puustoisiin perinneympäristöihin kuuluvat metsälaitumet, hakamaat ja lehdesniityt. Puustoisissa perinneympäristöissä valoisa niittyalueet vuorottelevat puustoisten metsäalueiden kanssa. Elinympäristöt ovat vaihtelevia ja tämä näkyy lajiston runsaudessa. Metsälaitumet ja hakamaat ovat syntyneet, kun karjaa ei haluttu päästää parhaille niityille ennen heinän korjuuta, vaan se laidunsi metsissä ja tilan läheisyyteen aidatuilla hakamailla.

Hakamailla puuston peittävyys on alle 35 prosenttia pinta-alasta ja metsälaitumilla tätä enemmän. Hakamailla yleisimpiä kasvilajeja ovat niittykasvit, kun taas metsälaitumilla metsäkasvillisuus on vallitsevaa.

Lehtipuuvaltaiset lehtoniityt ovat harvinainen perinneympäristötyyppi. Lehtoniityillä on aikanaan kasvatettu heinää ja lisäksi niityn puuta on lehdestetty kerpujen tekoa varten.

Metsälaitumet

© TAPPIO HEIKKILÄ

Metsälaitumet syntyivät, kun pellot ja niityt pidettiin eläimiltä suljettuna sadonkorjuuseen. Eläimet laidunsi metsissä ja laidunnus muokkasi metsien kasvillisuutta. Laidunnettuja metsiä oli parhaimmillaan yli puolet Etelä- ja Keski-Suomen metsäpinta-alasta, mutta inventointitietojen mukaan laidunnuksessa olevia metsäalueita on jäljellä enää noin 5 500 hehtaaria. Hyvin hoidettujen, edustavien metsälaidunten määrä on vielä vähäisempi, ja

monet nykyisistä metsälaitumista muistuttavat suuresti talousmetsää.

Metsälaitumien aluskasvillisuuden muodostavat edelleen etupäässä metsäkasvit, mutta laidunnuksen ansiosta sieltä täällä on aukkoja, joissa esiintyy niittykasvillisuutta. Metsälaidunten lajisto on niukempaa kuin varsinaisilla niityillä, ja metsäkasvien lajisto riippuu kasvupaikan metsätyypistä. Tyypillistä niittykasvillisuutta metsälaitumilla ovat muun muassa niitynurmikka, rönsyleinikki, ahomansikka ja nurmitädyke.

Edustavalla metsälaitumella on eri-ikäisiä puita ja monipuolinen lajisto. Metsälaidunten erityispiirre on lahoppuun ja siitä riippuvaisen eliölajiston, kuten kääpien, runsaus. Metsälaitumet jaetaan pääpuulajien mukaan lehtimetsä-, sekametsä- ja havupuulaitumiksi. Varsinkin Itä-Suomessa metsälaitumet ovat olleet sidoksissa kaskiviljelyyn. Kaskiviljelyn jälkeen metsä jätettiin usein laidunmaaksi ja alueelle kehittyi valoisa aho tai lehtimetsälaidun.

© TAPPIO HEIKKILÄ

Hakamaat

Hakamaat ovat tilakeskusten läheisyyteen aidattuja harvapuustoisia laitumia, joilla niittykasvillisuuden peittävyys on yli puolet. Hakamailla ihmisen kädenjälki näkyy siis selvemmin kuin metsälaitumilla. Yleisilmeeltään ne ovat puoliavoimia, ja puiden peittävyys vaihtelee 10–35 prosentin välillä. Puut kasvavat usein ryhminä, vuorotellen mosaiikkimaisesti niittyaikkujen kanssa. Puus-

ton ikä vaihtelee ja puissa näkyy usein laidunnuksen aiheuttamia vaurioita. Hakamaat jaetaan lehtipuu-, havupuu- ja sekapuuhakoihin. Myös harvinaisia jalopuuhakoja esiintyy pienialaisesti Etelä-Suomessa. Edustavalta hakamaalta löytyy järeää lahoppuuta. Laidunnus suosii laiduneläinten karttamia puulajeja, kuten katajaa, kuusta ja harmaaleppää. Kasvilajisto vaihtelee puulajin, kasvuolosuhteiden ja laidunnuspaineen mukaan. Tyypillistä lajistoa ovat niittykasveista nurmi- ja metsälauha, ahomatara, niittyhumala ja metsäkurjenpolvi.

Lehtoniitty

Lehtoniittyjä oli aikanaan Etelä- ja Lounais-Suomen rannikolla sekä etenkin saaristossa, mutta nykyään ne ovat yksi maamme vähälukuisimmista perinneympäristötyypeistä. Suurin osa jäljellä olevista lehtoniityistä sijaitsee Ahvenanmaalla. Lehtoniittyjen puulajeja ovat lepät, koivu, pihlaja, haapa ja pähkinäpensas. Lehtoniityt voidaan jakaa lehdetniityihin, vesaniityihin ja lepikoniityihin, joista viimeksi mainitut ovat jo kokonaan hävinneet Suomesta. Lehtoniityillä esiintyy vaihtelevasti niittyjen ja lehtojen kasvilajistoa. Tyypillistä lehtoniittyjen kasvillisuutta ovat kevätesikko, vuokot, kellot ja kämmekät.

Lehtoniityillä viihtyvä kevätesikko (*Primula veris*) kukkii touko-kesäkuussa.

© NIKA POTINKARA

© TAPPIO HEIKKILÄ

Puustoisten perinneympäristöjen hoito

Laidunus on puustoisten perinneympäristöjen tärkein hoitomuoto. Laidunuksen lisäksi vähäpuustoisia hakamaita ja lehtoniittyjä niitetään. Hoitotoimia ovat myös laidunaitausten kunnossapito, kevätsiivous, lehdestys ja raivaus.

Metsälaitumilta ja etenkin hakamailta on raivattu säännöllisesti kotitarvepuuta. Puita raivaamalla on myös tehty tilaa laidunmaalle. Tätä toimintaa tulisi jatkaa myös nykyään, jotta laitumet pysyvät avoimina ja monimuotoisina.

Metsälaitumen raivauksessa tavoitteena on eri-ikäisen ja monilajisen puuston säilyttäminen. Etenkin vanhat lehtipuut ja lahoppuut säästetään. Hakamailla raivaus on voimakkaampaa, ja esimerkiksi kuuset poistetaan suurimpia lukuun ottamatta kokonaan. Lehtipuita, mäntyä ja katajaa suositetaan riippuen siitä, minkä tyyppinen hakamaa on kyseessä. Raivauksen yhteydessä on tärkeää kerätä rehevöittävä hakkuutähde pois niityltä. Isoja puita kaadettaessa tukit voi kasata metsän puolelle lahoamaan.

Lehtoniittyjen hoito poikkeaa laidunten ja hakamaiden hoidosta. Lehtoniittyjen hoitoon kuuluu niittäminen ja puiden säännöllinen käsittely. Lehdenniityillä puut lehdestetään vuosittain. Lehdestys tarkoittaa puun kesän aikana kasvattamien oksien katkomista ja keräämistä kerpuiksi. Kerppuja käytettiin ennen yleisesti karjan talviravintona. Vesanniityillä puut kaadetaan ja kantojen annetaan vesoa muutamia kymmeniä vuosia ennen uutta kaatoa. Lehtoniittyjen hoitoon kuuluu myös kevätsiivous. Kevätsiivouksessa maahan pudonneet oksat ja lehdet haravoidaan pois niittykasvien tieltä.

Miten toimia, kun haluaa aloittaa perinneympäristön hoidon?

Hoidettu perinneympäristö on ilo sekä luonnolle että ihmisille. Hoidon aloittaminen pahasti umpeen kasvaneella kohteella voi olla työläs, mutta ajan myötä palkitseva urakka. Luonnon hyvinvointi kohenee ja samalla myös ihmisten viihtyvyys paranee. Maiseman ja luonnon palautuminen entiseen loistoonsa voi olla myös matkailuvaltti maaseudulla.

Ennen hoidon aloittamista on syytä tutustua kohteen historiaan, erityispiirteisiin ja nykytilaan. Asiantuntija-apua perinneympäristön hoidon suunnitteluun ja toteutukseen saat elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksesta (ELY), metsäkeskuksesta, LEADER-toimintaryhmiltä ja ProAgrialta.

Sopimukset solmitaan valtion ja viljelijän välille. Viljelijän tulee olla sitoutunut maillaan maatalouden ympäristötukeen. Myös rekisteröity yhdistys, jolla ei ole sitoumuksia ympäristötukeen, voi hakea perinneympäristön erityistukea. Tällöin kohteen tulee sijaita paikallisen LEADER-toimintaryhmän alueella. Toimintaryhmän tulee myös puoltaa hakemusta. LEADER-toimintaryhmät ovat rekisteröityjä maaseudunkehittämisyhdistyksiä.

Puustoisten perinneympäristöjen hoitoon on muitakin rahoitusmahdollisuuksia, joita esitellään tämän oppaan lopussa ”Puustoisten perinneympäristöjen hoito luonnonlaiduntamisella”-hankkeen yhteydessä.

Käytännön työn toteutus

Kun perinneympäristön hoitosuunnitelma on laadittu ja mahdolliset tukiasiat selvitetty, on aika aloittaa käytännön työt! Tarvittavan kaluston ja työvoiman määrä riippuu alueen koosta ja kohteen nykytilasta. Kunnostustyön voi ostaa palveluna urakoitsijalta, jolloin kalustohankinnoilta vältytään ja omaa aikaa säästyy. Toinen hyvä vaihtoehto etenkin toimeliaille ja kotiseudusta kiinnostuneille kyläyhdistyksille tai paikallisjärjestöille on järjestää kunnostustalkoot.

Talkoilla toteutettava kunnostus on tehokas ja suhteellisen edullinen vaihtoehto. Niitto- tai raivaustalkoissa löytyy paljon töitä, joihin jokainen tarmokas talkoolainen pystyy. Usein yllätetään, minkälaisiin työsuorituksiin esimerkiksi 20 hengen työporukka muutaman päivän aikana pystyy.

Luonnonhoidon lisäksi talkoilla on myös sosiaalinen, ihmisiä yhdistävä vaikutus. Talkootyö on osa suomalaista kansanperinnettä. Yhdessä tekemisen tehon ja yhteenkuuluvuuden tunteen muistavat kaikki talkoisiin osallistuneet. WWF:llä on Suomessa pitkä historia talkooleirien järjestäjänä ja seuraavassa luvussa käydäänkin läpi, miten talkoiden järjestäminen käytännön tasolla onnistuu.

Perinneympäristön hoitoon on mahdollista saada tukea valtiolta. Erilaiset tukimahdollisuudet kannattaa selvittää. Myönnettäviä maatalouden tukia ovat:

- **Perinnebiotooppien hoidon erityistuki**
Perinnebiotooppien hoidon erityistuen saaja sitoutuu viisivuotiseen sopimukseen, jonka aikana tehdään hoitotoimenpiteitä, kuten niittoa, laidunusta ja raivausta.
- **Ei-tuotannollinen investointituki**
Ei-tuotannollinen investointituki on tarkoitettu kohteen perustamiseen, sen hoidon suunnitteluun, alkuraivaukseen ja aitaamiseen. Sen saaminen edellyttää myös sitoutumista kohteen hoitoon tarkoitettuun erityistukisopimukseen.
- **Luonnon ja maiseman monimuotoisuuden edistämisen erityistuki**
Luonnon ja maiseman monimuotoisuuden edistämisen erityistukisopimuksella tuetaan hoitotoimenpiteitä, joilla lisätään luonnon monimuotoisuutta sekä säilytetään harvinaisia luontoarvoja ja maisemia. Sopimus solmitaan viideksi tai kymmeneksi vuodeksi.

TALKOOLEIRIN JÄRJESTÄMINEN

Usein arvokkaiden alueiden kartoittajia ja hoidon suunnittelijoita kyllä löytyy, mutta käytännön hoitotoimiin eivät voimavarat tunnu riittävän. Talkooleirejä järjestämällä WWF haluaa antaa ihmisille mahdollisuuden osallistua käytännössä luonto- ja kulttuurikohteiden hoitoon ja samalla auttaa arvokkaiden alueiden ja niiden lajiston hoidossa.

Nykyisin on tarjolla paljon erilaista vapaa-ajan toimintaa ja talkooleirit kilpailevat osallistujista muiden tapahtumien kanssa. Siksi tarvitaan kiinnostavia leirikohteita ja hyvin toteutetut järjestelyt. Seuraavassa kerrotaan WWF:n tavasta järjestää talkooleiri.

Arvokkaita perinneympäristöjä, jotka kaipaavat hoitoa, on niin yksityisillä kuin valtionkin mailla. Arvokkaimmat perinneympäristökohteet on kohtuullisen hyvin kartoitettu ja ne ovat luonnonsuojeluviranomaisten tiedossa. WWF valitsee talkooleirien kohteet yleensä Metsähallituksen ja ELY-keskusten kanssa. Metsähallitus vastaa valtion maiden suojelualueitten hoidosta. ELY-keskukset hyväksyvät hoitosuunnitelmat yksityismaiden kohteiden osalta ja toteuttavat niitä yhdessä Metsähallituksen kanssa.

Talkooleirin valmistelu

Talkooleirikohteen valintaan vaikuttavat keskeisesti kohteen luontoarvot. Talkooleirien osallistajat ja järjestäjät työskentelevät mielellään kohteissa, joissa kunnostuksella on merkittäviä luonnonsuojelullisia tai -hoidollisia tavoitteita. Siksi talkooleirit pyritään pitämään paikoissa, jotka ovat joko alueel-

lisesti tai valtakunnallisesti arvokkaita luontokohteita tai kulttuurihistoriallisesti merkittäviä kohteita. Talkoolaisen työmotivaation kannalta on tärkeää esitellä kohteen luontoarvoja ja selittää hoidon tavoitteita paikan päällä ennen töihin ryhtymistä. Vielä parempi on, jos talkoolaisille pääsee paikan päällä esittelemään alueella eläviä, hoidosta hyötyviä uhanalaisia kasveja tai hyönteisiä.

Leirikohdetta valittaessa on syytä olla hyvissä ajoin yhteydessä yhteistyökumppaneihin ja paikallisiin tahoihin. Lisäksi alueella tulisi olla hoito- ja käyttösuunnitelma.

Tällä tavalla turvataan myös hoidon jatkuvuus, joka on tärkeä tekijä kohteen valinnassa. Esimerkiksi umpeenkasvaneen perinneympäristökohteen raiva-

usta ei ole mielekästä tehdä, jos alueen jatkohoito esimerkiksi laiduntamalla ei ole varmistettu.

Valtion, kuntien ja EU:n rahastojen tarjoamat rahoitusmahdollisuudet kannattaa selvittää, sillä talkooleirin järjestäminen maksaa, vaikka leiriläisten suorittama työ tapahtuukin palkatta. WWF:n järjestämällä talkooleireilla kustannuksiin ovat usein osallistuneet WWF:n lisäksi keskeiset yhteistyökumppanit ja muut tukijat, kuten Suomen Kulttuurirahasto.

Työnteko on talkooleirin pääohjelma, joten leirillä täytyy olla sopivia ja mielellään monipuolisia töitä riittävästi. Hyvät talkootyöt ovat työvoimavaltaisia, eivät vaadi erityistaitoja ja ovat kohtuullisen nopeasti opetettavissa leiriläisille. Sopivia talkootehtäviä ovat mm. ohjattu raivaaminen, raivaustähtien keruu ja poltto, niittäminen, haravointi, erilaiset siivoustehtävät, aitojen ja pitkospuiden rakentaminen, pärekaton teko, maalaaminen jne. Motivaation kannalta on tärkeää, että talkootyöllä saadaan leirin aikana valmiiksi työkokonaisuuksia, eikä vain suurta määrää töitä aloitetuksi.

Osallistujien saamiseksi hyvä ajankohta talkooleirille on kesälomakausi kesä-elokuussa. Sopivaksi leirin pituudeksi on osoittautunut noin viikko: kaksi päivää matkoihin sekä leirin pystykseen ja purkuun, neljästä kuuteen työpäivää ja yksi retkipäivä leirin keskivaiheilla. Myös lyhyemmät, viikonloppu pituiset leirit ovat hyödyllisiä joissakin kohteissa.

Etukäteissuunnittelu

Töiden ja logistiikan huolellinen etukäteissuunnittelu on onnistuneen leirin tärkeimpiä tekijöitä. Ennakkokäynti leirialueella on yleensä välttämätön. Leirille tulo, leiriltä lähtö, leirinaikaiset kuljetukset, tarvittavat työkalut sekä karkea työohjelma on suunniteltava etukäteen. Jo ennen leiriä voi olla tarpeellista tehdä valmisteluja – esimerkiksi materiaalikuljetuksia tai raivauksia. Leiriläisiä varten on hyvä selvittää, kuinka leirikohteeseen pääsee autolla ja julkisilla kulkuneuvoilla. Jos leirikohteeseen ei pääse tai löydä helposti, on järkevää sopia kokoontumispaikka, jonne leiriläiset saapuvat.

Lisäksi pitää selvittää ainakin keittiöpaikka, ruokailu, veden saanti, käymälä, pesumahdollisuudet, sauna, nuotiopaikka, varastopaikka työkaluille sekä majoitus ja telttapaikat.

Leiriläisiä varten on otettava vakuutus, sillä vaikka olisi kuinka huolellinen, aina voi sattua jotain ikävämpääkin. Tulee myös selvittää, ovatko alueen rakennukset vakuutettuja. Lisäksi jotkin leirin töistä tai vapaa-ajan toiminnoista voivat olla luvanvaraisia - esim. risujen polttaminen ja kalastus.

Vaikka talkootyö voi olla raskasta, ovat monet kiinnostuneita tutustumaan iltaisin tarkemmin leirikohteen luontoon tai lähialueen luontokohteisiin ja muihin nähtävyyksiin. Ohjattua vapaa-ajanohjelmaa on leireillä harvoin liikaa. Lisäksi viikon pituisella leirillä kannattaa järjestää yksi puoli- tai kokopäivän retki leirin keskivaiheilla.

Leirin organisaatio

LEIRINJOHTAJA toimii matkanjohtajana ja hänellä on kokonaisvastuu leiristä ja osallistujista. Hänen ei välttämättä tarvitse olla työtekniikan tai leirikohteen erityisasiantuntija, mutta yleinen luonnontuntemus on tarpeen. Leirinjohtaja on kokonaisvastuussa leirin sujuvuudesta ja huolehtii muun henkilökunnan kanssa siitä, että leiriläisillä on kaiken kaikkiaan turvallinen tuntu leirin etene-

© PETTERI TOLVANEN / WWF

misestä. Leirin aikana johtajan päivittäisiin tehtäviin kuuluvat päivän töiden etukäteissuunnittelu ja jakaminen, töiden edistymisen seuranta, leiriläisten motivointi ja vapaa-ajan vieton suunnittelu.

Leirinjohtaja perehtyy etukäteen leirin töihin ja tekee karkean leiri- ja työsuunnitelman koko leirin ajaksi. Leirin aikana hän jakaa työt ja tehtävät muille. Työt jaetaan aamulla, mutta työryhmät on hyvä suunnitella jo edellisenä iltana, jolloin keskustellaan tarvittaessa leiriläisen kanssa seuraavan päivän työtehtävistä. Leirinjohtaja pitää kirjaa ihmisten työkohteista ja pyrkii vaihtamaan työtehtäviä ja ryhmien kokoonpanoa mahdollisuuksien mukaan. Hän osallistuu myös itse töihin, mutta irrottautuu välillä kiertämään työkohteesta toiseen.

KOKIKSI

valitaan mielellään kenttäolosuhteisiin tottunut keittiöalan ammatti-ihminen. Kokilla on vastuu leirin ruokien hankinnasta ja valmistuksesta. Lisäksi hän toimii leirin emäntänä tai isäntänä. Myös erityisruokavaliot, kuten kasvissyöjät, laktoosi-intolerantit jne. on otettava huomioon ruoanlaitossa. Tarvittaessa käytetään leiriläisiä keittiöapuna. Aterioilla on keskeinen osuus talkooleirillä, sillä leiriläiset tekevät työtä ruokapalkalla.

KENTTÄMESTARI toimii leirin “vääpelinä” ja huolehtii leirikaluston sekä työkalujen hankinnasta, pakkaamisesta ja ylläpidosta. Kunnolliset työkalut ovat tärkeä osa leirin onnistumista. Kenttämestarin vastuulla ovat myös leirin yleisjärjestelyt, kuljetusten järjestäminen jne.

Leirinjohtajan lisäksi leirillä tarvitaan usein kaksi-kolme työryhmän vetäjää työkohteiden määrästä ja sijainnista riippuen. Työnjohtajana voivat toimia esim. paikalliset työnjohtajat tai kokeneemmat leiriläiset.

Joissakin työtehtävissä saatetaan tarvita erityisosaamista, kuten metsuria, kirvesmiestä, traktorinkuljettajaa, aidantekijää tai pärekattospesialistia. Nämä henkilöt on huomioitava leirin osallistujia hankittaessa.

WWF:n talkooleireille osallistujiksi ovat tervetulleita kaikki innokkaat 18–70 -vuotiaat luonnonystävä. Huippukuntoa ei leiriläisiltä vaadita, mutta kestävyyttä ja maastokelpoisuutta tarvitaan. Sopiva määrä vapaaehtoisia leiriläisiä on 10–20 henkilöä leirin luonteesta riippuen. Yleensä WWF:n leireil-

© JARI LUUKKONEN / WWF

lä on 15–17 leiriläistä. Ulkomaalaiset osallistajat tuovat leirille kansainvälistä tunnelmaa. WWF:n leireille osallistujat valitaan periaatteessa ilmoittautumisjärjestyksessä, mutta järjestäjät voivat hieman viilata leirin sukupuoli-, ikä- ja taitojakaumaa. Talkooleirien rikkaus on erityisesti siinä, että osallistujat tutustuvat erilaisiin ja eri-ikäisiin ihmisiin. Hyvässä leiriporukassa on sekä kokeneita leiriläisiä että ensikertalaisia.

Leireistä ilmoittaminen

Leireistä ilmoitetaan kiinnostuneille hyvässä ajoin esim. kirjeellä, sähköpostilla, nettisivuilla ja lehti-ilmoituksella. Ilmoittautumisia voidaan ottaa vastaan puhelimitse tai sähköpostitse. Ilmoittautumisen yhteydessä on syytä kirjata tarkemmat tiedot leiriläisistä, kuten osoite- ja puhelin-tiedot, erityisruokavaliot, erityistaidot jne. Peruutuksia tulee usein varsinkin leirijankohdan lähestyessä, joten varalistalla on hyvä olla useita nimiä.

Pari viikkoa ennen leiriä osallistujille lähetetään tarkempi leirikirje, jossa kerrotaan mm. kokoontumispaikka, matka-aikataulut, leiriolot, työt ja perusvarusteet.

Kalusto

Leirin yhteiset varusteet pakataan huolellisesti esim. kannellisiin kuljetuslaatikoihin. Kuljetuksiin tarvitaan yleensä kaksi pakettiautoa: toinen keittiövälineistölle ja ruokatarpeille sekä toinen muulle leirikalustolle. Jatkokuljetukseen leiripaikalle saatetaan tarvita veneitä tai mönkijää.

Ennen leirikautta kalusto huolletaan ja kunnostetaan. Lisäksi tehdään tarvittavat hankinnat etukäteen, koska leiripaikalla täydennysten tekeminen on

Leiriläisen perusvarusteita ovat:

- työvaatteet ja hattu
- lämpimiä vaatteita
- sadevaatteet ja kumisaappaat
- uimapuku ja pyyhe
- makuupussi ja -alusta, mahdollisesti teltoa
- ruokailu- ja peseytymisvälineet
- juomapullo
- pikkureppu / reppujakkara
- hyttyskarkote
- otsalamppu
- harrastusvälineet, kuten esim. kalastusvälineet, kamera, kiikari, kitara

Mukaan pakataan ainakin:

- työkalut
- hanskat ja haalarit
- keittiöteltta
- kaksi puolijoukkueteltoa ja kamiinaa: nukkumisteltta ja varusteteltta
- rakennusmateriaalit
- ensiaputarvikkeet
- keittiökalusto
- ruokatarvikkeet

© NIKA POTINKARA

yleensä hankalaa. Leirien välillä huolehditaan varusteiden kuivaamisesta ja asianmukaisesta säilytyksestä. Eri leirit vaativat erilaisen varustuksen, joten pakkaus on tehtävä leirikohtaisesti.

Keittiö ja ruokailu

Keittiö toimii useimmiten keittiöteltassa, mutta myös mahdolliset sisätilat kannattaa hyödyntää. Ruokatarvikkeet hankitaan säilyvyys huomioiden etukäteen tukkukaupasta. Leirin aikana tehdään täydennyshankintoja. Lounasruoka on usein hieman kevyempää kuin päivällinen, jotta työnteke maistuu myös iltapäivällä. Jos työkohteelta on pitkä matka leiripaikalle, työporukat voivat itse hoitaa päiväruokailun eväillä ja retkikeittimillä tai lounas voidaan kuljettaa paikalle.

Leirin kulku

Talkooleiri alkaa leirin pystytyksellä. Majoittuminen tapahtuu useimmiten teltoissa, mutta myös mahdollisia sisätiloja voidaan käyttää hyväksi. Ennen leiriläisten omien telttojen pystyttämistä on viisainta aloittaa pystyttämällä leirin yleiset rakenteet. Näitä ovat keittiöpaikka/-teltoa, ruokailupaikka pöytineen ja pesupisteineen, yleiset yöpymistilat, mahdollisesti tarvittava kylmä- ja jätekuoppa, käymälä sekä työkaluvarasto/teltoa. Joskus voi olla järkevää pystyttää

osa yleisistä rakenteista etujoukon voimin ennen leiriläisten saapumista.

Tulopäivänä on hyvä pitää alkupalaveri, jossa käydään läpi leiriin liittyviä asioita.

Ennen töiden aloitusta on tarpeen tutustua yhdessä työkohteisiin ja opastaa tarvittavien työkalujen käytössä.

Viikon pituisen leirin retkipäivä on hyvä sijoittaa noin leirin puoleen väliin. Tarvittavat kulkuneuvot retkipäivää varten on hyvä varmistaa ajoissa. Retkipäivä on usein myös kokin vapaapäivä, jolloin ainakin lounas syödään ravitsemusliikkeessä tai tilattuna kenttäateriana.

Viimeisenä leiri-iltana pidetään kiitospuheet ja luovutetaan mahdolliset pienet kiitoslahjat yhteistyötahoille ja leiriläisille. Lähtöpäivän ohjelmaan kuuluu yleensä vain leirin purku ja kotiin lähtö.

Alkupalaverissa käydään läpi:

- järjestäjien ja leiriläisten esittely
- taustatiedot leirialueesta (mm. suojeleusalue, luonto, historia, omistussuhteet)
- leirin tavoitteet ja merkitys
- leirityöt ja kohteet
- leiriohjelma ja päiväohjelma
- retket, iltaohjelma, harrastusmahdollisuudet

WWF:n leireillä on noudatettu seuraavaa päiväohjelmaa:

07.00	herätys
07.30 - 08.00	aamupala
08.00 - 10.00	töitä
10.00 - 10.15	mehutauko
10.15 - 12.00	töitä
12.00 - 13.00	lounas
13.00 - 15.00	töitä
15.00 - 15.15	kahvitauko
15.15 - 17.00	töitä
17.00 - 18.00	päivällinen
18.00 -	vapaata tai ohjelmoitua iltaohjelmaa: retkeilyä, kalastusta, sauna, iltanuotio, yhteislaulua, pelejä jne.

Leirin jälkeen

Leirin jälkeen huolletaan ja kuivataan kalusto seuraavia koitoksia varten. Raportointi ja vaikutusten seuranta kuuluvat myös jatkotöihin. Osallistuneita voidaan muistaa kiitoskirjeellä tai järjestämällä kuvien katselutilaisuus.

© PETTERI TOLVANEN / WWF

LÄHTEITÄ

Lindgren, L. 2000: Saariston laitumet. – Metsähallitus ja Edita. 192 s.

Pykälä, J. ja Alanen, A. 2004: Perinnebiotoopit. – Teoksessa: Tiainen, J., Kuussaari, M., Laurila, I.P. & Toivonen, T. (toim.): Elämää pellossa. Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus. – Edita Publishing Oy, Helsinki. Ss. 190–203. > Hyvä tiivis esitys perinneympäristöjen synnystä ja perinteisestä käytöstä sekä niiden vähenemisestä ja uhista.

Rassi, P., Hyvärinen, E., Juslén, A. ja Mannerkoski, I. (toim.) 2010: Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2010. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. Helsinki. Ladattavissa verkosta: www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=370880&lan=fi&clan=fi > Perinneympäristöjen lajien uhanalaisuus ja sen syyt sekä uhat tulevaisuudessa, vertailua edellisiin vastaaviin arviointeihin.

Raunio, A., Schulman, A. ja Kontula, T. (toim.) 2008: Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. – Suomen ympäristökeskus, Helsinki. Suomen ympäristö 8/2008. Osat 1 ja 2. Ladattavissa verkosta: www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=287730&lan=fi > Katsaus perinneympäristöjen luokitteluun, perinneympäristöjen uhanalaisuuden arviointia ja pohdintaa uhanalaisuuden syistä ja tulevaisuuden uhkatekijöistä sekä toimenpide-ehdotuksia; tarkat luonnehdinnat perinneympäristötyypeistä ja niiden esiintymisestä.

SYKE ja maa- ja metsätalousministeriö: Perinneympäristöjen hoitokortit 1–10 ja Perinnebiotooppien hoidon ohjevihkoset. Ladattavissa verkosta: www.mavi.fi/fi/index/viljelijatuet/oppaatjaohjeet/ymparistotuenneuvonnallisetoppaat.html. > Yksityiskohtaiset ohjeet perinneympäristöjen hoitoon tyypeittäin.

Vainio, M., Kekäläinen, H., Alanen, A. ja Pykälä, J. 2001: Suomen perinnebiotoopit. Perinнемaisema-projektin valtakunnallinen loppuraportti. – Suomen ympäristökeskus, Helsinki. Suomen ympäristö 527. Ladattavissa verkosta: www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=62750&lan=fi > Perusteellinen ja kattava esitys 1990-luvulla tehdystä valtakunnallisesta perinneympäristöjen kartoituksesta, luonnonlaitumien ja niittyjen kehityksestä ja niiden nykytilasta Suomessa, perinneympäristöjen kulttuurihistoriallisista ja maisemallisista arvoista sekä perinneympäristöjen hoidosta.

© JARI LUUKKONEN / WWF

Muuta WWF:n työtä perinneympäristöjen puolesta:

METSÄLAIDUNHANKE

Metsälaitumet, hakamaat ja muut puustoiset perinneympäristöt ovat kasvi- ja eläinlajistoltaan hyvin rikkaita metsän ja niityn välimuotoja. Niiden määrä on romahtanut perinteisen maatalouden loputtua, ja monet niiden lajeista ovat uhanalaisia.

Metsälaidunhanke, viralliselta nimeltään Puustoisten perinneympäristöjen hoito luonnonlaiduntamisella, on WWF:n ja Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion hanke, joka edistää puustoisten perinneympäristöjen hoitoa Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa vuosina 2012–2015. Tätä varten muodostamme yhteistoimintaverkoston, jonka tavoitteena on saattaa laiduneläimiä kaipaavia metsänomistajia ja luonnonlaitumia etsiviä karjanomistajia yhteen. Järjestämme paikallistilaisuuksia sekä tarjoamme neuvontaa ja apua ympäristötukien hakuun. Hankkeessa perustetaan myös mallikohde esittelemään toimivan puustoisen perinneympäristön toimintaa ja sen ylläpidosta koituvia hyötyjä luonnon monimuotoisuudelle. Lisäksi järjestämme WWF:n talkooleirejä perinneympäristöjen kunnostamiseksi.

Metsälaidunhanke on osa Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden toimintaohjelma METSOa.

Lue lisää ja liity mukaan: www.metsalaidun.fi

Tekijät: Petteri Tolvanen, Teemu Niinimäki ja Antti Lappo
 Valokuvat: Tapio Heikkilä, Jari Luukkonen, Nika Potinkara, Kristiina Tolvanen, Petteri Tolvanen, Matti Valta ja WWF:n arkisto
 Ulkoasu: Alexandra Antell
 Kannen kuva: Riukuaitamateriaalin aisaamista Liesjärvellä © WWF arkisto
 Painopaikka: Sälekarin Kirjapaino Oy, Somero
 Paperi: Lenza Green, 100 % FSC-merkitty kierrätyspaperi

WWF Suomi
 Lintulahdenkatu 10
 00500 Helsinki
 09 7740 100
 wwf.fi

© WWF Suomi 2012